

The investigator's vision of a picture of a socially dangerous act, which was developed earlier, cannot be dogmas and must be questioned and reconsidered.

It is stated that the awareness of alternatives should help to find solutions to the complex situations that arise during the investigation. The search for markers in criminal proceedings that will become the starting points in the further investigation requires critical analysis by investigators. It is noted that the investigator constantly has to carry out transitions from thinking to actions and in the opposite direction. Their speed determines the effectiveness of the investigator's activities and is an indicator of intellectual activity.

The case of S. Tkach being analyzed Law enforcement officers to use critical analysis of materials in a context of opposition to the investigation.

It is noted that the analysis of the proceedings from the position of the defense counsel, looking for gaps, will help the investigator to identify the shortcomings.

The ability of investigators to evaluate each criminal proceeding in such a way will prevent the mistakes of the investigation. It is stressed that constant pressure from interested persons should not affect the decision of the investigator. They should be independent and based on a critical analysis of production materials.

Key words: Counteraction of investigation, critical thinking, decision of investigator, analysis of the proceedings.

DOI: 10.33766/2524-0323.88.265-277

УДК 336.025:347.73

В. Д. Пчолкін,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального процесу,
криміналістики та експертології
Харківського національного
університету внутрішніх справ
(м. Харків, Україна)

e-mail: pchelkinv@ukr.net

 <https://orcid.org/0000-0002-3379-5036>

О. В. Федосова,

кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник, головний
науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії
з проблем протидії злочинності Харківського
національного університету внутрішніх справ
(м. Харків, Україна)

e-mail: elvafedosova@gmail.com

 <https://orcid.org/0000-0002-5577-8333>

ТАКТИЧНІ ОПЕРАЦІЇ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ ЕКОНОМІЧНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ

У статті розглянуто поняття та сутність тактичних операцій при розслідуванні злочинів економічної спрямованості. Проаналізовано теоретичну концепцію щодо ролі й місця цієї наукової категорії в системі криміналістики. Визначено наукові

підходи щодо належності тактичної операції до тактики розслідування злочинів. Розроблені пропозиції щодо застосування окремих типових тактичних операцій у ході розслідування злочинів економічної спрямованості. Визначено тактичні операції стосовно відповідної категорії злочинів, до яких у першу чергу віднесено злочини проти власності, а також у сфері господарської та службової діяльності. Визначено, що найбільш ефективними тактичними операціями під час розслідування зазначених злочинів є такі: «Затримання», «Співучасники», «Нейтралізація протидії розслідуванню», «Захист доказів», «Забезпечення відшкодування матеріальних збитків», «Забезпечення безпеки учасників кримінального процесу». Розглянуто особливості застосування зазначених тактичних операцій у ході розслідування злочинів економічної спрямованості.

Ключові слова: тактичні операції, кримінальне провадження, слідчі (розшукові) дії, негласні слідчі (розшукові) дії, розслідування, злочини економічної спрямованості, безпека учасників кримінального процесу.

Постановка проблеми. Процес розслідування злочинів економічної спрямованості характеризується підвищеною складністю, обумовленою механізмом злочинної діяльності, великим обсягом роботи в кримінальному провадженні, кваліфікованою протидією розслідуванню тощо. Тому в таких кримінальних провадженнях вирішення завдань слідства нерідко вимагає узгодженого проведення комплексу слідчих (розшукових) дій, оперативно-розшукових та організаційних заходів для досягнення певної мети. Розробка тактики проведення цих дій передбачає необхідність розгляду їхнього взаємозв'язку, визначення найбільш доцільних їх комплексів у межах діючого кримінального процесуального та оперативно-розшукового законодавства.

Сьогодні в криміналістиці виникає питання про місце тактичної операції в її структурі. Йдеться про те, якою категорією є тактична операція, – категорією криміналістичної тактики або категорією методики розслідування окремих видів злочинів. Слід виходити із загальних принципів співвідношення криміналістичної тактики й методики. Необхідно зазначити, що положення криміналістичної тактики реалізуються на практиці тільки через криміналістичну методику, набуваючи тих специфічних особливостей, що відбивають їх пристосування до завдань протидії певним видам злочинів.

У сучасній юридичній літературі існує точка зору, відповідно до якої в нинішньому своєму стані криміналістична тактика не відповідає потребам практики, оскільки обмежується розробкою рекомендацій, розрахованих на окремі слідчі (розшукові) дії. Тим самим слідчому часто доводиться вирішувати завдання, відповідь на які може бути знайдена тільки шляхом проведення серії слідчих, оперативно-розшукових, ревізійних та інших дій.

Зараз теоретичні пошуки криміналістичної тактики щодо особливостей розслідування злочинів економічної спрямованості пов'язані з розкриттям внутрішнього змісту окремих слідчих (розшукових) дій, дослідженням тактичних прийомів їх проведення, визначенням їх оптимальності. Проте вважаємо доцільним звернути увагу на те, що важливою є не лише розробка класифікації тактичних прийомів, а й їхня систематизація, побудова типових систем тактичних операцій при розслідуванні злочинів економічної

спрямованості. У зв'язку з цим визначним стає дослідження такого елемента тактики, як тактична операція.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питань проведення тактичних операцій при розслідуванні злочинів приділялася певна увага фахівцями з криміналістики, кримінального процесу та теорії оперативно-розшукової діяльності. Серед науковців, які висловлювали думки з цього питання, були такі: А. Ф. Волобуєв, А. В. Дулов, В. А. Журавель, Д. Д. Каплун, І. М. Комаров, В. О. Коновалова, С. С. Кузьменко, О. В. Курман, В. О. Малярова, Я. Є. Мишков, І. М. Осика, О. В. Пчеліна, С. Б. Росинський, М. Б. Саакян, М. В. Салтєвський, Р. Л. Степанюк, К. О. Чаплинський, С. С. Чернявський, В. М. Шевчук, В. Ю. Шепітько, Н. П. Яблоков та інші. Незважаючи на вагомий доробок указаних науковців у зазначеній царині, чимало питань залишилося невирішеними та дискусійними. Зокрема, відсутня однозначність у застосуванні термінів «*тактична комбінація*» і «*тактична операція*», визначення яких має дискусійний характер, не розроблено системного підходу в комплексному використанні слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, а також не визначені критерії ефективності їх застосування в ході розслідування злочинів економічної спрямованості.

Формування цілей. Мета даної публікації обумовлена необхідністю проведення аналізу наукових досліджень щодо сутності й поняття тактичних операцій та визначення їх ролі в кримінальному провадженні, а також розробці пропозицій і рекомендацій щодо застосування окремих типових тактичних операцій у ході розслідування злочинів економічної спрямованості.

Виклад основного матеріалу. У сучасній криміналістичній літературі використовуються поняття «тактична комбінація» й «тактична операція», визначення яких має дискусійний характер. Д. Д. Каплун звертає увагу на те, що в окремих науковців виникають питання про точність використання терміна «операція» в даних поняттях. Він поділяє позицію Р. С. Белкіна, що більш правильно використовувати саме термін «тактична комбінація». На цій думці також наполягають такі автори, як: Т. В. Авер'янова, Ю. Г. Корухов, О. Р. Росинська та ін. [1, с. 121–124].

Слід зазначити, що в криміналістичній теорії історія виникнення тактичних комбінацій пов'язана з концепцією правомірності «слідчих хитрощів» і «психологічних пасток», що розглядаються як різновиди тактичних комбінацій. Отже, *тактична комбінація* — це певне поєднання тактичних прийомів чи слідчих дій та інших заходів, що має на меті вирішити конкретне завдання розслідування й зумовлене цією метою і слідчою ситуацією.

Однак більшість вітчизняних науковців дотримуються інших поглядів. Так В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова і В. А. Журавель вважають, що визначення поняття тактичної комбінації викликає заперечення, оскільки в етимологічному смислі термін «комбінація» тотожний терміну «система прийомів» для досягнення чого-небудь. Тактична комбінація можлива лише в межах однієї слідчої (розшукової) дії і не припускає поєднання з тактичними прийомами іншої процесуальної дії. Тому тактичну комбінацію необхідно розглядати як синонім системи тактичних прийомів. [2, с. 165–166].

Дискусії про визначення даного поняття привели до того, що в 1979 році А. В. Дулов сформулював своє остаточне повне визначення поняття «тактична операція» в монографії «Тактичні операції при розслідуванні злочинів». За його визначенням, тактична операція є сукупністю слідчих, оперативних, ревізійних та інших дій, які розробляються і здійснюються в процесі розслідування за єдиним планом під керівництвом слідчого з метою реалізації такого тактичного завдання, яке не може бути вирішене проведенням тільки окремих слідчих (розшукових) дій [3, с. 44].

У подальших наукових дослідженнях висловлювалися точки зору, згідно з якими при формулюванні поняття тактичної операції повинна акцентуватися увага на її дієвості. Таку точку зору висловив М. В. Салтєвський, який визначив тактичну операцію як засіб діяльності слідчого, що використовується для вирішення тактичних завдань, котрі виникають при розкритті, розслідуванні й попередженні злочинів. М. В. Салтєвський зазначає, що при вирішенні складних завдань, де це неможливо зробити провадженням лише однієї слідчої дії, використовують тактичну операцію. Якщо ж завдання просте і вирішується в рамках провадження однієї слідчої дії або оперативного заходу, то застосовують тактичну комбінацію.[4, с. 79, 83].

У теорії криміналістики існує точка зору, згідно з якою висловлюється необхідність включення до тактичної операції не лише різного роду дій, але і прийомів. Так М. П. Яблоков зазначає, що тактична операція «це більш широкий тактичний комплекс, що включає, крім діяльності слідчого, прийоми й методи оперативно-розшукових, контрольно-ревізійних органів та інших допоміжних служб» [5, с. 402].

Розглядаючи питання, пов'язані з розслідуванням злочинів економічної спрямованості, В. О. Коновалова зауважує, що тактичні операції включають до свого складу різноманітні за природою дії – процесуальні і непроцесуальні. Вона наголошує, що особливою рисою тактичних операцій є об'єднання декількох дій, які одночасно або в близькій часовій послідовності здійснюються для досягнення поставленої мети. Тактичні операції можуть охоплювати як однорідні, так і різнорідні дії. Вони можуть містити в собі провадження слідчих або оперативно-розшукових дій і мати змішаний характер, тобто складатися зі слідчо-оперативних дій. Отже, і в подальших наукових роботах В. О. Коновалова зауважує, що тактична операція завжди являє собою об'єднання декількох різнорідних за своїм призначенням слідчих та оперативно-розшукових дій, підпорядкованих виконанню поставленого завдання [6, с. 72-74]

Такої ж точки зору дотримується В. Ю. Шепітько, який вважає, що «тактична операція – це поєднання однойменних або різнойменних слідчих дій, оперативно-розшукових, організаційних заходів, спрямованих на виконання проміжного завдання розслідування в даній слідчій ситуації. Типова тактична операція – це алгоритм, програма дій слідчого, оперативного працівника, інших осіб щодо завдань, які виникають, і слідчих ситуацій»[2, с. 179].

У сучасній юридичній літературі мали місце спроби щодо виокремлення ознак тактичної операції. Серед науковців, які висловлювалися з цього приводу, слід назвати І. М. Комарова, В. М. Шевчука та ін. [7, с. 178-185; 8, с. 135-139]. У

різних визначеннях щодо поняття тактичної операції акцентується увага на тому, що це комплекс не лише слідчих та оперативно-розшукових дій, але й інших. Зазвичай під іншими діями розуміють заходи організаційно-тактичного та пошуково-аналітичного характеру, що виконують допоміжну роль стосовно слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій.

У наукових роботах, присвячених розслідуванню злочинів економічної спрямованості, окремі автори визначають тактичні операції, як правило, у залежності від завдань, на вирішення яких вони спрямовані. Як слушно зауважує Р. Л. Степанюк, деякі проміжні завдання є настільки складними й специфічними, що вимагають організації цілого комплексу дій, котрі включають слідчі (розшукові) дії, оперативно-розшукові або організаційні та інші заходи, які в сукупності складають тактичну операцію. Завданням дослідника при побудові окремої методики розслідування є визначення типового кола таких проміжних завдань і розроблення відповідних рекомендацій щодо організації й проведення типових комплексів дій [9, с. 204–208]. При цьому тактичні операції мають бути максимально «прив'язані» не тільки до тактичних завдань, що постають перед слідчим, а й виходити із типових слідчих ситуацій. Саме слідча ситуація зумовлює постановку того чи іншого тактичного завдання, а останнє визначає засоби його вирішення» [8, с. 138].

Слід погодитись із В. М. Шевчуком, що після прийняття рішення про проведення певної тактичної операції повинна відбуватися побудова моделі цієї операції і створення програми її реалізації. До програми має бути включено системний перелік методичних рекомендацій та конкретних дій щодо вибору засобів розв'язання сформульованих тактичних завдань, визначення послідовності їх застосування, з урахуванням часу, місця і початку операції. Поряд із цим до загальної моделі програми тактичної операції можуть входити моделі дій кожного з її учасників або моделі здійснення тієї чи іншої слідчої дії, що входить до складу тактичної операції [10, с. 235–242].

Необхідно зазначити, що за роки незалежності України вийшла значна кількість дисертацій вітчизняних учених, де розглядалися питання застосування тактичних операцій у ході розслідування злочинів економічної спрямованості. Серед них роботи В. В. Білоуса, С. С. Кузьменка, О. В. Курмана, Я. Є. Мишкова, І. М. Осика, М. Б. Саакяна, С. С. Чернявського та інших. [11; 12; 13; 14; 15; 16; 17]. У визначених дослідженнях тактичні операції аналізуються стосовно відповідних категорій злочинів, зокрема, економічної спрямованості, до яких відносяться злочини проти власності, а також у сфері господарської та службової діяльності. Отже, на сьогодні існують відповідні розробки щодо тактичних операцій при розслідуванні певних видів і груп злочинів економічної спрямованості. Таким чином, можна говорити про сформовану наукову школу, яка використовує для позначення комплексів тактичних прийомів і слідчих дій поняття «тактична операція».

Враховуючи мету даного дослідження, вважаємо за необхідне визначити перелік типових тактичних операцій і розглянути їх з урахуванням специфіки розслідування злочинів економічної спрямованості й завдань, на виконання яких вони спрямовані. Як показав аналіз судово-слідчої практики, до типових тактичних операцій під час розслідування злочинів економічної спрямованості

необхідно віднести такі: «Затримання», «Співучасники», «Нейтралізація протидії розслідуванню», «Захист доказів», «Забезпечення відшкодування матеріальних збитків», «Забезпечення безпеки учасників кримінального процесу».

Підтримуємо точку зору А. Ф. Волобуєва, О. В. Пчеліної, С. Б. Росинського та інших науковців, що тактична операція «Затримання» належить до найбільш пропонованої в юридичній літературі [18, с. 108; 19, с. 290; 20, с. 118].

Виходячи із наведеного, слід окреслити коло типових завдань, що вирішуються в ході її проведення. Типова тактична операція «Затримання», передбачає підготовку та проведення комплексу слідчих (розшукових) та негласних (розшукових) дій, а також інших організаційно-тактичних та пошуково-аналітичних заходів, спрямованих на тактично вдале і процесуально грамотне затримання особи або групи осіб, під час вчинення злочину економічної спрямованості або безпосередньо після його вчинення. Найбільш ефективним є затримання злочинців «на гарячому», яке здійснюється за певним алгоритмом. Як правило, йому передують документування в межах оперативно-розшукової справи. За матеріалами оперативно-розшукової діяльності відкривається кримінальне провадження. Слідча ситуація, у якій особа злочинця відома, дозволяє, за постановою слідчого, на початковій стадії розслідування відносно фігуранта справи провести негласні слідчі (розшукові) дії, що дають можливість отримати додаткову інформацію про час, місце й обставини вчинення чергового епізоду злочину. Найбільш ефективними в даному випадку є такі негласні слідчі (розшукові) дії, як: аудіо-, відео-контроль особи (ст. 260 КПК), спостереження за особою в публічно доступних місцях (ст. 269 КПК), контрольована поставка, контрольована закупка, спеціальний слідчий експеримент (ст. 271 КПК) та інші. Зазначена тактична операція, із застосуванням перелічених НСРД, проводиться в процесі розслідування тяжких та особливо-тяжких злочинів економічної спрямованості, коли вже задокументовані окремі факти та епізоди протиправної діяльності.

Сучасна судово-слідча практика свідчить, що з метою отримання процесуально оформлених доказів, найбільш ефективно проводити затримання «на гарячому» після реєстрації матеріалів в ЄРДР у межах кримінального провадження (наприклад, при проведенні тактичної операції по затриманню «на гарячому» осіб за отримання неправомірної вигоди в ході проведення спеціального слідчого експерименту, передбаченого ст. 271 КПК України). Таким чином, у практичній діяльності критерієм ефективності проведення тактичної операції із застосуванням сил та засобів оперативно-розшукової діяльності завжди було затримання «на гарячому».

Типова тактична операція «Співучасники» передбачає комплекс слідчих (розшукових) дій та негласних (слідчих) розшукових дій, а також пошуково-аналітичних заходів, спрямованих на отримання інформації про всіх співучасників і роль кожного з них у вчиненні злочину. Підтримуємо позицію С. С. Кузьменка: «якщо у вчиненні злочину брали участь кілька осіб, має плануватись і проводитись тактична операція «Співучасники», що здебільшого проводиться разом з тактичною операцією «Корумповані зв'язки» [8, с. 128]. Саме корумповані зв'язки, на думку К. Чаплинського, є однією з важливих

ознак організованих груп, які забезпечують не лише тривале їх функціонування, а й розвиток у майбутньому. Для організованих груп характерними є корумповані зв'язки на високих рівнях, що складно встановити під час розслідування. Чим більш організованим є злочинне угруповання, тим вищим є рівень його корумпованих зв'язків [21, с. 36].

Слід зазначити, що для методик розслідування злочинів економічної спрямованості, серед яких привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, така тактична операція є досить розповсюдженою, що пов'язано з чисельними фактами групових злочинних посягань. Її конкретизація в окремих криміналістичних методиках у першу чергу залежить від слідчої ситуації, коли злочин вчинено в більшості випадків спеціальним суб'єктом у співучасті з іншими особами, які безпосередньо не мають відношення до господарської діяльності. Тому важливим завданням під час розслідування є встановлення причетності до злочину останньої категорії осіб. Практика розслідування свідчить: якщо ці питання не задокументовані оперативними працівниками до реєстрації матеріалів в ЄРДР, то, як наслідок, досить часто в кримінальних провадженнях залишаються невстановленими співучасники. Отже, виникає слідча ситуація, коли важливим завданням розслідування постає встановлення виконавців (співвиконавців) певних діянь, наприклад, осіб, котрі чи то підробляли документи, виготовляли підроблені бланки, акцизні марки, печатки й штампи; чи то займалися реалізацією викраденого; чи то переводили кошти в готівку і т. ін. У цій слідчій ситуації найбільш результативними є допити, огляди, обшуки в сполученні з негласними слідчими (розшуковими) діями, серед яких – спостереження за особою в публічно доступних місцях, контрольована поставка, контрольована закупка, аудіо-, відео-контроль особи та ін.

У сучасних умовах важливе місце посідає типова тактична операція «Нейтралізація протидії розслідуванню», яка в найбільш загальному вигляді включає комплекс заходів, спрямованих на своєчасне виявлення протидії розслідуванню та її нейтралізацію. У свою чергу, форми і способи такої протидії є різноманітними і вимагають організації різних варіантів наведеної тактичної операції з метою, як-от: упередження спроб знищити документи та інші докази злочину; недопущення зовнішнього втручання в процес розслідування, у тому числі з використанням корумпованих зв'язків; нейтралізація протиправних дій захисників; впливу на суб'єктів, які здійснюють кримінальне провадження; протидія впливу на учасників кримінального провадження; нейтралізація спроб утворити негативну суспільну думку навколо процесу досудового розслідування за допомогою засобів масової інформації тощо.

Під час розслідування злочинів економічної спрямованості особливо актуальним є забезпечення захисту носіїв інформації. На думку науковців, тактична операція «Захист доказів» має на меті забезпечити цілість доказової інформації, попередити її знищення або деформацію (фальсифікацію доказів). Тактична операція «Захист доказів» включає насамперед заходи організаційного характеру, серед яких: а) обмеження доступу осіб до доказової інформації; б) проведення заходів, пов'язаних із виявленням корумпованих зацікавлених осіб; в) забезпечення перевірки доказів; г) забезпечення захисту

носіїв інформації. Крім того, до структури тактичної операції «Захист доказів» входять забезпечувальні заходи, пов'язані із виявленням та збереженням документів. Це завдання найбільш часто розглядається в криміналістичній літературі, присвяченій розслідуванню шахрайств, привласнень, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, що пов'язано з об'єктивно суттєвим значенням документів як джерел доказів у таких кримінальних провадженнях.

Слушною з цього приводу є пропозиція С. С. Кузьменка, який вважає, що для «вирішення вказаних завдань у комплексі слідчих (розшукових) дій, НСРД, ОРЗ та інших заходів доцільно проведення тактичної операції «Документ». Якщо ж необхідно виконати проміжне завдання в конкретній ситуації, досягнення якого можливе тільки в комплексі заходів, можна спланувати вказану тактичну операцію в більш вузьких варіантах: «Пошук доказів», «Вилучення документів», «Огляд документів», «Дослідження документів», «Аналіз та використання інформації, отриманої з документів», «Збереження документів» тощо» [12, с. 8]

У ході тактичної операції «Захист доказів» можуть проводитись такі слідчі (розшукові) дії, як: огляд, обшук, накладення арешту на кореспонденцію, огляд і виїмка кореспонденції, а також негласні слідчі (розшукові) дії – зняття інформації з електронних інформаційних систем, негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження та ін.

Тактична операція «Забезпечення відшкодування матеріальних збитків» є характерною для методик розслідування злочинів, типовими наслідками яких є заподіяння матеріальної шкоди. До таких діянь відноситься більшість злочинів економічної спрямованості. Загалом проблема відшкодування збитків при розслідуванні злочинів вимагає розв'язання таких завдань, як: встановлення розміру заподіяної шкоди; пошук майна, одержаного злочинним шляхом; встановлення юридичної належності майна; забезпечення його збереження.

В умовах протидії розслідуванню особливу увагу слід звернути на організацію безпеки учасників кримінального процесу, оскільки в сучасних умовах це одне із основних проблемних завдань діяльності правоохоронних органів. Тактична операція «Забезпечення безпеки учасників кримінального процесу» має на меті захистити учасників кримінального провадження від незаконного впливу з боку зацікавлених осіб. Правовою підставою для проведення заходів безпеки як на стадії досудового слідства, так і на стадії судового розгляду є чинне законодавство України.

У підсумку слід зазначити, що, відповідно до діючого законодавства, проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, котрі тимчасово обмежують права та свободи людини, дозволяється виключно під час розслідування тяжких та особливо-тяжких злочинів. Отже, застосування таких дій у складі тактичної операції в ході розслідування злочинів економічної спрямованості можливо, як правило, у провадженнях, відкритих за статтями Кримінального кодексу України, що передбачають покарання у вигляді позбавлення волі від п'яти і десяти років відповідно (серед них: ч. 3, 4 ст. 190; ч. 4, 5 ст. 191; ч. 3 ст. 199; ч. 3 ст. 204; ч. 3, ст. 206; ч. 2, 3 ст. 209; ч. 3, ст. 212, ст. 368

та ін.). Такі ж умови застосування й оперативно-технічних заходів, що можуть проводитись у межах оперативно-розшукових справ у відповідності до ст.ст. 8 і 9 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність». Отже, на стадії кримінального провадження законодавством дозволяється використання сил та засобів оперативно-розшукової діяльності в ході проведення негласних слідчих (розшукових) дій за постановою слідчого, погодженою з прокурором і після отримання відповідного дозволу слідчого судді. У кримінальному провадженні під час виконання доручень слідчого, прокурора співробітники (працівники) уповноваженого оперативного підрозділу не мають права здійснювати процесуальні дії за власною ініціативою або звертатись із клопотанням до слідчого судді чи прокурора. Ці положення вітчизняного законодавства треба враховувати в подальших наукових дослідженнях, а також під час підготовки та проведення типових тактичних операцій.

Висновки. Отже, викладене вище свідчить про те, що підвищення ефективності розслідування злочинів економічної спрямованості залежить від чіткої організації проведення тактичних операцій із застосуванням комплексу слідчих та негласних слідчих (розшукових) дій, а також інших організаційних та інформаційно-пошукових заходів у ході кримінального провадження. Доводиться констатувати, що більшість криміналістичних досліджень останніх років своїм предметом визначають відображення специфіки розслідування окремих видів злочинів. Авторами, за допомогою визначення типових завдань, розробляються тактичні операції як засоби відповідної методики розслідування. Враховуючи зазначене, вважаємо, що розробка тактичних операцій повинна бути пов'язана з тактичними завданнями розслідування злочинів економічної спрямованості відповідно до особливостей виду (групи), до якого цей злочин відноситься. Тому в подальших наукових дослідженнях окресленої проблематики необхідно приділити увагу створенню алгоритмів дій слідчого за видами тактичних операцій, а також провести їх систематизацію на основі типовості й пріоритету щодо вирішення тактичних завдань у певних слідчих ситуаціях.

Використані джерела:

1. Каплун Д. Д. Соотношение понятий «тактическая операция» и «тактическая комбинация» в современной криминалистике. Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики. Тамбов: Грамота 2013. № 3 (29) ч. 2. С. 121-124.
2. Шепітько В. Ю., Коновалова В. О., Журавель В. А. [та ін.]. Криміналістика: підруч. / За ред. проф. В. Ю. Шепітька. 4-те вид., переробл. і доп. Харків: Право, 2008. 464 с.
3. Дулов А. В. Тактические операции при расследовании преступлений. Минск, 1979. 128 с.
4. Салтєвський М. В. Криміналістика. Підручник: У 2 ч. Ч. 2. Харків: Консум, 2001. 528 с.
5. Яблоков Н. П. Криминалістика: учебник. М.: Юристь, 2005. 781 с.
6. Коновалова В. Е. Первоначальные следственные действия и тактические операции при расследовании преступлений в сфере экономики // Проблемы борьбы зі злочинністю у сфері економічної діяльності : матеріали міжнар. наук.-

практ. конф. (м. Харків, 15–16 грудня 1998 р.). Х. : Національна юридична академія ім. Ярослава Мудрого, 1999. С. 72–74.

7. Комаров И. М. Криминалистические операции и следственные ситуации в системе криминалистической характеристики расследования преступлений. *Научный вестник Международного гуманитарного университета*. 2012. № 4. С. 178–185.

8. Шевчук В. М. Можливості застосування типових тактичних операцій у кримінальному провадженні. *Научный вестник Ужгородського національного университета*. 2014. С. 135–139.

9. Степанюк Р. Л. Типові тактичні операції в методиці розслідування злочинів, вчинених в бюджетній сфері. *Право і безпека*. № 1. 2012. С. 204–208.

10. Шевчук В. М. Технологія тактичної операції як різновид криміналістичних технологій. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013 № 4 (75). С. 235–242.

11. Білоус В. В. Проблеми методики розслідування фіктивного підприємництва : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Нац. юрид. академія України ім. Ярослава Мудрого. Х., 2004. 20 с.

12. Кузьменко С. С. Розслідування шахрайства, пов'язаного з інвестуванням коштів у будівництво об'єктів нерухомості: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Нац. акад. внутр. справ. Київ. 2019, 227 с.

13. Курман О. В. Методика розслідування шахрайства з фінансовими ресурсами : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. Х., 2002. 20 с.

14. Мишков Я. Є. Методика розслідування хабарництва : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Нац. юрид. академія України ім. Ярослава Мудрого. Х., 2005. 20 с.

15. Осика І. М. Розслідування підроблення документів та їх використання у сфері підприємництва : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Харківський національний ун-т внутрішніх справ. Х., 2006. 236 с.

16. Саакян М. Б. Теоретичні, правові та організаційно-тактичні основи оперативно-розшукових операцій органів внутрішніх справ : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : спец. 21.07.04 «Оперативно-розшукова діяльність». Київ : Київськ. нац. ун-т внутр. справ, 2009. 36 с.

17. Чернявський С. С. Теоретичні та практичні основи методики розслідування фінансового шахрайства : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / Нац. акад. внутр. справ. К., 2010. 37 с.

18. Волобуєв А. Ф. Механізм злочину та його зв'язок з концептуальними положеннями криміналістики : монографія. Кривий Ріг : Вид. Р.А. Козлов, 2019. 122 с.

19. Пчеліна О. В. Тактичні операції під час розслідування злочинів у сфері службової діяльності. *Підприємство, господарство і право*. 2017. № 3. С. 290–294.

20. Россинский С. Б. Задержание подозреваемого как тактическая операция. *Известия Тульского государственного университета. Экономические и юридические науки*. 2016. № 3-2. С. 118-124.

21. Чаплинський К. О. Організація і тактика слідчих дій при розслідуванні злочинів, учинених організованими злочинними угрупуваннями: монографія. Д. Юрид. Акад. М-ва внутр. справ, 2004. 192 с.

References:

1. Kaplun, D. D. (2013) Sootnoshenye ponyatyi «"operatsyia" y "taktycheskaia kombynatsyia" v sovremennoi krymynalystyke. Ystorycheskye, fylososfyskye polytycheskye

yurydycheskye nauky, kulturolohiya y ykusstvovedenye. Voprosy teoryy y praktyky. Tambov: Hramota, 3 (29), part. 2, 121–124. in Russia].

2. Shepitko ,V. Yu., Konovalova, V. O., Zhuravel, V. A. et al. (2008) Vol. 4. Kryminalistyka: pidruch. V. Yu. Shepitko (Ed.). Kharkiv: Pravo. [in Ukrainian].

3. Dulov, A. V. (1979) Takticheskie operatsii pri rassledovanii prestupleniy. Minsk. [in Ukrainian].

4. Saltevskiy, M. V. (2001) Kriminalistika. (Part. 1-2); part. 2. Kharkiv: Konsum. [in Ukrainian].

5. Yablokov, N. P. (2005) Kriminalistika. Moskva: Yurist'. [in Ukrainian].

6. Konovalova, V. E. (1999) Pervonachalnye sledstvennyye deystviya i takticheskie operatsii pri rassledovanii prestupleniy v sfere ekonomiki. V. E. Konovalova (Ed.) Problemi borotbi zi zlochinnystyu u sferi ekonomichnoyi diyalnosti. *Materiali mizhnar. nauk.-prakt. konf. (m. Harkiv, 15–16 grudnya 1998 r.)*.- *Materials mizhnar. Ph.D. Conf. (m. Kharkiv, December 15–16, 1998)*. Kharkiv: Natsionalna yuridichna akademiya im. Yaroslava Mudrogo, 72–74. [in Ukrainian].

7. Komarov, I. M. (2012) Kriminalisticheskie operatsii i sledstvennyye situatsii v sisteme kriminalisticheskoy karakteristiki rassledovaniya prestupleniy. *Naukoviyy visnik Mizhnarodnogo humanitarnogo universitetu - Scientific Bulletin of the International Humanities University, 4*, 178–185. [in Ukrainian].

8. Shevchuk, V. M. (2014) Mozhylyvosti zastosuvannya typovykh taktychnykh operatsii u kryminalnomu provadzhenni. *Naukoviyy visnyk Uzhhorodskoho natsionalnogo universitetu-Scientific Bulletin of Uzhgorod National University*, 135–139. [in Ukrainian].

9. Stepaniuk, R. L. (2012) Typovi taktychni operatsii v metodytsi rozsliduvannya zlochyniv, vchynenykh v biudzhetnii sferi. *Pravo i bezpeka-Law and security, 1*, 204–208. [in Ukrainian].

10. Shevchuk, V. M. (2013) Tekhnolohiia taktychnoi operatsii yak riznovyd kryminalistychnykh tekhnolohii. *Visnyk Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrain-Bulletin of the National Academy of Law of Ukraine, 4 (75)*, 235–242. [in Ukrainian].

11. Bilous, V. V. (2004) Problemi metodiki rozsliduvannya fiktivnogo pidpriemnitstva. *Extended abstract of doctor's thesis 12.00.09*. Kharkiv: Nats. yurid. akademiya Ukrainy im. Yaroslava Mudrogo. [in Ukrainian].

12. Kuzmenko, S. S. (2019) Rozsliduvannya shakhraistva, pov'iazanoho z investuvanniam koshtiv u budivnytstvo ob'iektiv nerukhomosti: *Candidate's thesis*. Nats. akad. vnutr. sprav. Kyiv. [in Ukrainian].

13. Kurman, O. V. (2002) Metodyka rozsliduvannya shakhraistva z finansovymy resursamy. *Extended abstract of doctor's thesis*. Natsionalna yurydychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho. Kharkiv. . [in Ukrainian].

14. Mishkov, Ya. E. (2005) Metodika rozsliduvannya habarnitstva. *Candidate's thesis 12.00.09*. Kharkiv: Nats. yurid. akademiya Ukrainy im. Yaroslava Mudrogo, 122–124. [in Ukrainian].

15. Osika, I. M. (2006) Rozsliduvannya pidroblenna dokumentiv ta yih vikoristannya u sferi pidpriemnitstva: *Candidate's thesis*. Kharkiv: Harkivskiy natsionalniy un-t vnutrishnih sprav. [in Ukrainian].

16. Saakian, M. B. (2009) Teoretychni, pravovi ta orhanizatsiino-taktychni osnovy operatyvno-rozshukovykh operatsii orhaniv vnutrishnikh sprav. *Extended abstract of doctor's thesis*. Kyiv : Kyivsk. nats. un-t vnutr. sprav. [in Ukrainian].

17. Chernyavskiy, S. S. (2010) Teoretichni ta praktichni osnovi metodyki rozsliduvannya finansovogo shahraystva. *Doctor's thesis 12.00.09*. Kharkiv: Nats. akad. vnutr. sprav, 352–355. [in Ukrainian].

18. Volobuev, A. F. (2019) *Mehanizm zlochinu ta yogo zv'yazok z kontseptualnimi polozhennyami kriminalistiki*. Kriviy Rig: Vid. R. A. Kozlov. [in Ukrainian].

19. Pchelina, O. V. (2017) *Taktychni operatsii pid chas rozsliduvannia zlochyniv u sferi sluzhbovoi diialnosti. Pidpryemstvo, hospodarstvo i pravo-Enterprise, economy and law*, 3, 290-294. [in Ukrainian].

20. Rossinskij S. B. *Zaderzhanie podozrevaemogo kak takticheskaya operaciya. Izvestiya Tul's'kogo gosudarstvennogo universiteta. Ekonomicheskije i yuridicheskie nauki- Bulletin of Tula State University. Economics and Law*, 3-2, 118-124. [in Russian].

21. Chaplynskyi, K. O. (2004) *Orhanizatsiia i taktyka slidchykh dii pry rozsliduvanni zlochyniv, uchynenykh orhanizovanymy zlochyynnymy uhrupuvanniamy: monohrafiia*. D. Yuryd. Akad. M-va vnutr. sprav. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редколегії 13.11.2019

Пчёлкин В. Д.,

доктор юридических наук, профессор,
профессор кафедры уголовного процесса,
криминалистики и экспертологии

Харьковского национального университета внутренних дел
(г. Харьков, Украина)

Федосова Е. В.,

кандидат юридических наук, старший научный сотрудник,
главный научный сотрудник научно-исследовательской
лаборатории по проблемам противодействия преступности
Харьковского национального университета внутренних дел
(г. Харьков, Украина)

ТАКТИЧЕСКИЕ ОПЕРАЦИИ ПРИ РАССЛЕДОВАНИИ ПРЕСТУПЛЕНИЙ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ НАПРАВЛЕННОСТИ

Рассмотрены понятие и сущность тактической операции при расследовании преступлений экономической направленности. Проанализирована теоретическая концепция о роли и месте этой научной категории в системе криминалистики. Определены научные подходы о принадлежности тактической операции к тактике расследования преступлений. Разработаны предложения по применению отдельных типовых тактических операций в ходе расследования преступлений экономической направленности. Определены тактические операции относительно соответствующей категории преступлений, к которым, в первую очередь, относятся преступления против собственности, а также в сфере хозяйственной и служебной деятельности. Установлено, что наиболее эффективными тактическими операциями при расследовании указанных преступлений являются: «Задержание», «Соучастники», «Нейтрализация противодействия расследованию», «Защита доказательств», «Обеспечение возмещения материального ущерба», «Обеспечение безопасности участников уголовного процесса». Рассмотрены особенности применения указанных тактических операций в ходе расследования преступлений экономической направленности.

Ключевые слова: тактические операции, уголовное производство, следственные (розыскные) действия, негласные следственные (розыскные) действия,

расследование, преступления экономической направленности, безопасность участников уголовного процесса.

Pcholkin V.,

Doctor in Law, Professor,
Professor of Criminal Procedure,
Criminalistics and Expertology Department
of Kharkiv National University of Internal Affairs
(Kharkiv, Ukraine)

Fedosova O.,

Ph. D in Law, Senior Scientist Researcher,
Principal researcher of the Research Laboratory
on Combating Crime Problems
of Kharkiv National University of Internal Affairs
(Kharkiv, Ukraine)

TACTICAL OPERATIONS WHILE INVESTIGATING ECONOMIC CRIMES

It has been noted that there is a need to apply tactical techniques and typical tactical operations aimed at overcoming the counteraction to the investigation of economic crimes in modern conditions during criminal proceedings. In this regard, it is important to study such an element of tactics as tactical operation. Theoretical concept regarding the role and place of this scientific category in the system of criminalistics has been analyzed. Scientific approaches to the belonging of the tactical operation to the tactics of investigating crimes have been determined. The concept and essence of tactical operations while investigating economic crimes have been studied. It has been established that a distinctive feature of tactical operations is the combination of several actions that are performed simultaneously or in close temporal order to achieve the set goal. It has been noted that the development of tactics for their implementation requires the identification of relationships between suggested investigative actions and the tasks they are aimed at. The author has analyzed scientific approaches to the definition of tactical operations in relation to the relevant category of crimes, including crimes against property, as well as in the sphere of economic and professional activity. It has been established that some authors in their scientific works focused on the investigation of economic crimes, also determine tactical operations depending on the tasks they are aimed at. Taking into account these approaches, the author has developed suggestions for the application of specific typical tactical operations while investigating economic crimes. It has been determined that the most effective tactical operations while investigating these crimes are: "Detention", "Accomplices", "Neutralization of counteraction to the investigation", "Protection of evidence", "Ensuring compensation of material losses", "Ensuring security of the participants in criminal proceedings". The author has studied specific features of the application of investigative (search) and secret investigative (search) actions in these tactical operations, depending on the tactical tasks of investigating economic crimes. Particular attention has been paid to the organization of security of the participants in criminal proceedings, since it is one of the main problematic tasks of law enforcement agencies in modern conditions.

Key words: tactical operations, criminal proceedings, investigative (search) actions, secret investigative (search) actions, investigation, economic crimes, security of the participants of criminal proceedings.